

Klasik Doğu Türkçesi Metinlerinin Türkmenistan'daki Yayınlarının Dili Üzerine

Selahittin TOLKUN*

Öz: Türkolojide Klasik Doğu Türkçesinin gerek Harezmi gerekse Çağatay dönemlerine ait metinlerin yayımı önemli çalışma alanlarından. Türkiye ve Özbekistan'daki bu dönemlere ait yayınlarda yer yer kimi kelimelerin yazılışında farklılıklar olabilmektedir: *deg – dek, ösrük – üsrük vb.* Benzer farklı yazılma alıntı kelimelerde daha fazladır: *nize – nayza, nümayân – nemeyân, rûze – roza, vîrân–veyrân vb.* Söz konusu dönemlere ait metinlerin Türkmenistan'da da yayımlandığı görülmektedir. Ancak bu yayınlardaki dilin aynı metinlerin Türkiye ve Özbekistan'da yapılan yayınlardan oldukça farklı olduğu görülmektedir. Metinlerdeki gerek Türkçe gerekse alıntı kelimelerin çok büyük oranda günümüz Türkmen ölçünlü diline uydurulduğu (*tirgüz- yerine direkt-, kültür- yerine getir- vb.*) ancak yer yer özgün biçimlerin (*yığla-, buluş-, geltir-*) korunduğu görülmektedir. Benzer durum ekler için de söz konusudur. Aynı metin içinde *özümü* yanında *özümü*; *goymas* yanında *goymaz vb.* yazımlar bulunmaktadır. Alıntı kelimeler ise tamamen Türkmen ölçünlü söyleyişe uydurularak verilmektedir: *Muştafâ* yerine *Mustapa*; *mi'râc* yerine *magraç*; *ta'n u ta'rîfi* yerine *tagn-u tarıpi vb.*

Anahtar Kelimeler: Eski Doğu Türkçesi metinlerinin yayımlanması, Türkmenistan'da Eski Doğu Türkçesi metinlerinin yayımlanması, Eski Doğu Türkçesine ait metinlerin yayımında kullanılan dil.

On the Language of Turkmenistan Publications of Classical Eastern Turkish Texts

Abstract: In Turkology, the publication of texts from the Khwarezm and Chagatai periods of Classical Eastern Turkish is one of the most important fields of study. In the publications of these periods in Türkiye and Uzbekistan, there may be differences in the spelling of some words: *deg - dek, ösrük - üsrük etc.* Similar differences in spelling are more common with loan words: *nize - nayza, nümayân - namayon, rûze – ro'za, vîrân - vayron, etc.* It is clear that texts from these periods are also published in Turkmenistan. However, it should be noted that the language in these publications differs significantly from the publications of the same texts in Türkiye and Uzbekistan. In the texts, both the Turkish and the loan words are largely adapted to the current Turkmen standard language: *direct-* instead of *tirgüz-*, *getir-* instead of *kültür-*, etc. On the other hand, the original structures of some words such as *yığla-, bilgi-, geltir-* have been preserved. A similar situation can also be observed with suffixes. In the same text there are usages such as *özümü* next to *özümü*, *goymaz* next to *goymas*, etc. The loanwords are rendered completely in accordance with the pronunciation of the Turkmen standard dialect: *Mustapa* instead of *Muştafâ*; *magraç* instead of *mi'râc*; *tagn-u tarıpi* instead of *ta'n u ta'rîfi*, etc.

Keywords: Publication of Old Eastern Turkish texts, publication of Old Eastern Turkish texts in Turkmenistan, language used in the publication of Old Eastern Turkish texts

* Prof. Dr, Anadolu Üniversitesi, e-posta: stolkun@anadolu.edu.tr / ORCID: 0000-0002-0603-7010.

Makale Gönderilme Tarihi / Article Submission Date: 19-02-2024

Makale Kabul Tarihi / Article Acceptance Date: 27-02-2024

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: [ijvuts.1439891](https://doi.org/10.1439891)

Giriş

Türkoloji alanında Türkçenin tarihî dönemlerine ait metinlerin yayımı başta gelen çalışma alanları arasında yer alır. Bu türden yayımların esasen İslam dairesinde gelişen klasik döneme ait eserlerin bu alanda yazılı geçmişi olan Türk devletlerinde daha yaygın olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların önemli bir kısmını bilindiği gibi daha ziyade akademik yayımlar oluşturmaktadır.

Klasik Doğu Türkçesine ait metinler Türkiye, Özbek, Uygur, Azerbaycan Türklerinin yanı sıra Türkmenlerce de yayımlanmaktadır. Gördüğümüz kadarıyla Türkmenistan'da Harezmi ve Çağatay dönemlerine ait eserlerin yayımları bulunmaktadır.

Doğu Türkçesine ait metinlerin yayımında elbette temel olarak yazıya bağlı kalmakla birlikte her topluluk az çok farkla kendi lehçelerine uygun bir dil kullanmaktadır. Mesela Türkiye'deki yayımlarda 'ömr, 'özi, zibâ, nîze, nümâyân, i'tikâd, sûde, virân gibi alıntı kelimelerin Özbekistan yayımlarında *umr, uzr, zebâ, nayza, namâyân, e'tikâd, savdâ, vayrân* şeklinde kendi telaffuzlarına göre yazdıkları görülmektedir. Benzer durum fazla olmamakla birlikte *ösrük – üsrük, deg – teg, sokmak – sukmak* gibi Türkçe kelimeler için de söz konusudur. Ancak her iki topluluk mensuplarınca yapılan yayımlarda büyük ölçüde yazıma sadık kalınmakta ve günümüzdeki telaffuz değil, yazım esas alınmaktadır. Mesela günümüzde Özbeklerce hâlen *ösma* diye kullanılan Arapça kökenli *vesme* "rastık" kelimesi, klasik metinlerin Özbekistan'daki yayımlarında *vasma* biçiminde yazılmaktadır.

Klasik Dönem Doğu Türkçesi Eserlerinin Türkmenistan'daki Yayımı

Mahtumkulu'dan (ö. 1197/1783'ten sonra) önce yaşamış olan şairler başta Mahtumkulu'nun babası Dövlet Memmed Azadî, Bayram Han, Vepayî, Nurmuhamet Andalıp, Şeydâyî, Şâbende vb. eserlerinin içinde Oğuzca unsurlar bulunsa da esas itibarıyla Çağatay Türkçesiyle yazmışlardır. Dolayısıyla Türkmen Türklerinin kültürel geçmişlerinde Çağatay Türkçesinin önemli bir yeri vardır.

Bilindiği gibi, Mahtumkulu, Türkmen yazı dilinin kurucusu olarak kabul edilmektedir (Sağlam, 2014, s. 129; BeşenDelice 2017, s. 99). Dolayısıyla Mahtumkulu, Türkmen kimliğinin oluşmasında pay sahibi edebî kişilerin başında gelmekte, hatta alanla ilgili kaynaklarda da belirtildiği gibi en önemlisidir. Ancak Mahtumkulu'nun eserleri bile saf Türkmençe değildir, eserlerinde asırlarca Türkmenlerin de eser verdiği Çağatay Türkçesinin etkisi bulunmaktadır (Tolkun, 2017, s. 348). Bu konuyla ilgili olarak Azemoun'un (2012, s. 82) "Mağtımğulı'nın, halkın edebiyatına önemli katkılarından yola çıkarak, Türkmen edebiyatının Mağtımğulı ile

başladığına inananlar var. Hâlbuki Türkmen edebiyatı bu şairden önce de vardı. Çağataycaya ya da Çağatayca unsurlarına ancak aruz kalıbında yazdığı birkaç gazelinde ve bazı koşuklarında yer veren şair, halk dilinin zenginliğinden büyük bir ustalıkla yararlanarak sade ama derin anlamlı şiirler sunmuştur.” izahatı durumu daha açık ortaya koymaktadır.

Öte yandan yine alanla ilgili çalışanların değişik kaynaklarda zikrettikleri gibi Türkistan’da kalan Türkmenler; Karluk ve Kıpçak soylu Türk topluluklarıyla komşu, çok defa da karışık bir hâlde yaşamışlar, hâlen de yaşamaktadırlar. Gerek bu komşuluk gerekse geçmişte Klasik Doğu Türkçesini yazı dili olarak kullanmalarının sonucunda özünde bir Oğuz lehçesi olmasına rağmen Türkmen Türkçesinde, Azerbaycan ve Anadolu’da gelişen Türkçeden farklı olarak Doğu Türkçesinin kimi özelliklerini bünyesinde bulundurmaktadır (Ağca, 2018, s. 113; Yıldırım, 2017, s. 1698).

Klasik Doğu Türkçesinin, Türkmen Türkçesindeki etkisini belki de en güzel biçimde bu topluluğun destanlarında görmek mümkündür. Zengin bir sözlü edebiyat geleneğine sahip olan Türkmen kültüründe destanlar özel bir yer tutar. Bunlardan birisi de Şeydâyi’nin *Gül-Senuber* destanıdır.

VIII. yüzyıl Türkmen şairlerinden Şeydâyi’nin *Gül-Senuber* destanını yayıma hazırlayan Garriyev (1943, s. 3), söz konusu eserin halk üzerindeki etkisinden söz ederken “VIII. asırda yetişen şöhretli Türkmen şairi Şeydâyi’nin yayıma hazırlanan bu ‘Gül-Senuber’ destanı Türkmen halkı arasındaki en meşhur eserlerinden biridir. Bu sebeple bu destanın çok sayıda gazeli (*Bargıl Ey Canım Balam, Torgay Guş, Gayt İmdi, Men İmdi* vb.) Türkmen ozanlarının, Türkmen türkü okuyucularının bugün bile okuyageldikleri türkülerdendir.” açıklamasında bulunmaktadır. Türkmen halkı arasında böylesine yaygın olan bu destana bir göz attığımızda nadiren de olsa - gerek yapıbilgisi gerekse söz dağarcığı bakımından günümüz Türkmen ölçünlü dilinde bulunmayan *kaydan* “nereden” (s. 8), *bolar sen* “olursun” (s. 8) *bolgan* “olan, *kılğan* “kılan” (s. 9), *yıgladı* “ağladı”, *niçe* “nice”, *gollarıñı* “ellerini” (s. 10), *görgeç* “görünce” *öwürmes men* “çevirmem” (s. 14), *allaga* “Allah’a” (s. 15), *bende men* “(ben) kulum”, *geygeni* “giydiği” (s. 17), *öler men* “ölürüm” (s. 19), *geymegey erdim* “giymemeydim”(s. 20), *açılmay* “açılmadan” (s. 21) vb. kelimelerde esasen Karluk grubuna dayanan klasik Doğu Türkçesine ait söyleyişlerin bulunduğu görülmektedir. Bu durum da bize Türkmen halkının klasik Doğu Türkçesine ait söyleyişlere bir aşinalığının olduğunu göstermektedir.

Çalışmada örnek metinlerin ve kaynakçanın yazımında izlenen yol

Çalışmamızda Türkmenistan’da yayımlanan biri Harezmi diğeri Çağatay olmak üzere Klasik dönemine ait iki eser incelenecek ve bu yayımların dili ele alınacaktır. Örnekler önce Türkiye’de yayımlanan özgün hâliyle, ardından Türkmenistan’daki yayımdaki yazımlar olarak sunulacaktır.

Çalışmamızda günümüz Türkmenistan Latin harflerinde kullanılan “j”, “y”, “w” ve “ý” harfleri kaynakça ve göndermelerde aynen kullanılmış; ancak örnek metinlerde bu harfler için sırasıyla “ç”, “ı”, “v” ve “y” kullanılmıştır. Kiril harfli metinler için de aynı uygulama söz konusudur.

Rabguzî’nin Kısasü’l-Enbiyâ’sı

Harezmi döneminin önemli eserlerinden Rabguzî’nin *Kısasü’l-Enbiyâ’sının* Türkiye’de yayımlanan varyantında Aysu Ata’nın (1997), Türkmenistan’daki yayımında ise Hramow-Aşyrow’un (2004) yayımları esas alınmıştır.

Türkiye’deki yayımdan bir bölüm

Çavmi ‘ārın kötrümedin kökke ağkan ‘İsi ol

Ümmetiğa buluşuban yerde kalğan Muştafâ

....

Ol yegirmi üç yıl emgep körmedi tün uykusın¹

‘Āşi ümmet yazuqını Hağda kolğan Muştafâ

Savçılar mi‘râc tüninde Beyt-i Mağdisğa kelip

Her şefâ‘at öteyürde başçı bolğan Muştafâ

İner erken Muştafânı indep eltken Cebre’îl

Yoklayurda Cebre’îlni yolda salğan Muştafâ (Ata, 1997, s. 3)

Türkmenistan’daki yayımdan aynı bölüm

Kovumı arın götermeden, göge ağan İsa ol,

Ummatına buluşuban yerde galan Mustapa.

...

¹Ata (1997) tarafından yayımlanan nüshada geçen “Ol yegirmi üç yıl emgep körmedi tün uykusın” mısraı yerine Hramow-Aşyrow’un yayımında “Altmış üç yıl ömür ötürüp, ki rahat kılmayıp” geçmektedir.

Altmış üç yıl ömür ötürüp, ki rahat kılmayıp,
Ası ummatıñ yazıgın Hakdan golgan Mustapa.

Savçılar Magrač tününde Beytil-makdise gelip,
Bir namazı ödegende başçı bolan Mustapa.

İner eken Mustapany indäp elten Cebrayıl,
Yoklayurda Cebrayılını yolda salan Mustapa. (Hramow-Aşyrow, 2004, s. 10)

Bu metinde de öncelikle gerek Türkçe gerekse alıntı kelimelerin yazımı değil telaffuzu esas alınmıştır: *kötür-* yerine *göter-*, *kök* yerine *gök*, *öte-* yerine *öde-*; *mi‘rāc* yerine *magrač*, *kavm* yerine *kovum*, *Muştafā* yerine *Mustapa*, *Cebre ‘il* yerine *Cebrayıl* yazılmıştır.

Buna mukabil bu lehçede – en azından günümüz için – bulunmayan² *buluş-*, *kol-* (*gol-* şeklinde) gibi kimi kelimeler aynen korunmuş, ancak bunların anlamları eserin sonundaki sözlük kısmında verilmiştir.

Bu metnin dili çok büyük ölçüde günümüz Türkmen yazı diline uygunlaştırılmıştır: *kökke ağқан* yerine *göge agan*, *kötrümedin* yerine *götermeden*, *ümme tiğa* yerine *ummatına*, *tününde* yerine *tününde* yazılmıştır. Ancak metnin Türkmenistan yayımında geçen *kolğan* yerine *golgan*, *öteyürde* yerine *ödegende* şeklinde yazımı tercih edilen kelimelerdeki *-gan* ve *-gende* fiilimsileri günümüz Türkmen ölçünlü dilinde artık *-An* ve *-AndA* şeklinde kullanılır (bk. Türkmen, 2015, s. 47). Öte yandan *buluşuban* kelimesinin günümüz Türkmen lehçesinde ne kökü (*buluş-*) ne de bu kelimedeki *-(u)ban* zarf-fiili bulunur.

Bilindiği gibi Türkmen Türkçesinde sonu geniş ünlüyle biten fiil tabanlarına ünlüyle başlayan bir ek getirildiğinde araya kaynaştırma sesi gelmez, buna mukabil fiilin ünlüsünde ikincil uzunluk meydana gelir (Türkmen, 2015, s. 5) ve bu durum ön-damak ünlüsü söz konusu olduğunda “ä” ile gösterilir, art-damak ünlüsündeki uzama ise yazıda gösterilmez. Bu konuda Yıldırım (2020, s. 47) *-Xp* zarf-fiil ekinin kullanımında ortaya çıkan ses olaylarıyla ilgili verdiği örnekte *başlap* kelimesinin *başla:p* “başlayıp”, *işläp* kelimesinin ise *işlä:p* “çalışıp” olduğunu belirtmektedir. Ancak *Kısasü’l-Enbiya*’nın yukarıda alıntıladığımız bölümünde *indäp* kelimesinde Türkmen Türkçesinin bu kuralına uyulurken, *kılmayıp* kelimesinde uyulmadığı

² Türkmen lehçesindeki söz konusu kelimelerin bulunup bulunmadığı konusunda 2 ciltlik *Türkmen Diliniñ Düşündirişli Sözlügi*’ne başvurulmuştur.

görülmektedir. Yine bu kelimedede Türkmen ölçünlü dilinde olumsuz fiil tabanlarına *-Xp* zarf-fiil eki yerine art-damak ünlülü fiillere *-man*, ön-damak ünlülü fiillere ise *-mān* getirilmesi kuralı (Türkmen, 2015, s. 28) da bozulmuştur.

Babür Divanı

Türkiye’de Bilal Yücel tarafından yayıma hazırlanan *Babür Divanı*, Türkmenistan’da Rahymmämmet Kürenow tarafından *Zahıreddin Muhammed Babır Divan* adıyla yayımlanmıştır. Türkmenistan’daki yayımda yine Babür’ün dilinin büyük ölçüde Türkmen lehçesine uygunlaştırıldığı ancak yer yer özgün söyleyişin korunduğu görülmektedir. Örnekler:

Koymağumdur itekiñ kitsem iligdin her niçe

Barmağumdur āstānıñdın eger barsa başım (Yücel, 1995, 171)

Goymağumdur etegiñ, gitsem eliñden her niçe,

Barmağumdur astanıñdan, eger barsa başım. (KBD, s. 59)

Bilindiği gibi klasik dönem Doğu Türkçesinde kullanılan gelecek zaman eklerinden birisi de “-GU+ iyelik kökenli şahıs ekleri + turur~ +durur ~ +dUr ~ Ø” biçim birimidir. Hatta bu yapı günümüz Özbek şiir dilinde hâlen kullanılmaktadır (Tolkun, 2008, s. 4). Örnek metinde *-mağumdur* olarak geçen yapı Türkmenistan yayımında *-magımdır* olarak yazılmıştır. Burada şu sorunla karşılaşıyoruz: *-mA-GU+m+dUr* > *-mAGImdır* şekline mi dönüşmüştür yoksa burada *-mA+mAk+iyelik+dIr* mı söz konusudur? Bizce bu konu açık değildir.

İlaveten yukarıdaki beyitte görüleceği üzere *iligdin* “elden” kelimesinin - muhtemelen vezin zaruretiyle *-eliñden* “(senin) elinden” olarak yazıldığını görüyoruz.

Hatıñ pervāne kiltürgeç tirildi uşbu dīvāne

Anı tirgüzmek üçün güyiyā kiltürdi pervāne (Yücel, 1995, s. 171)

Körmeyin yüzüñni bīmār olmışam

Gāyibāne ‘āşık-ı zār olmışam (Yücel, 1995, s. 199)

Hatıñ pervana geltirgeç direldi uşbu divana,

Onı direltmek üçün göyā getirdi pervana. (Kürenow, 2015, s. 60)

Görmeyin yüzüñni bimar olmuşam,

Gayıbana aşığı zar olmuşam. (Kürenow, 2015, s. 89)

Yukarıdaki beyitlerin özgün biçiminde bulunan *kiltür-* “getirmek”, *tiril-* “dirilmek”, *tirgüz-* “diriltmek” fiilleri TDDS’de sırasıyla *getir-*, *direl-* ve *direlt-* şeklinde bulunmaktadır. Bunlardan *kiltür-* fiili, Türkmenistan yayımında beytin ilk mısraında *geltir-* ikincisinde ise *getir-* olarak yazılmıştır. Yine bu beyitlerde geçen *-GAç* ile *-mAyIn* zarf-fiilleri günümüz Türkmen Türkçesinde kullanılmaz (bk. Türkmen 2015, s. viii+ix). Son olarak ölçünlü dilde görülen geçmiş zaman çekiminde *-IpdIr / -UpdIr* ve *-AndIr* ekleri (Yıldırım, 2020, s. 295-297) kullanılırken metinde geçen *-mXş* eki korunmuştur.

Ƙayanga barsañ itinmin özümni yitküreyin

Yitişmesem saña baķıb du‘ ā kılıp hüreyin

Ƙuyaşka zerre nazar salmağay sivünmekdin

Ƙutulsa ğam tünidin körse yana Bābür ayın (Yücel, 1995,s.175-176)

Kayanga barsañ itin men özümü yetireyin,

Yetişmesem saña bakıp, doğa kılıp üyreyin

Kuyaşa zerre nazar salmağay söyünmekden,

Gutulsa gam tününden, görse yine Babır ayın (Kürenow, 2015,s. 48)

Yukarıdaki beyitlerde görüleceği üzere *Ƙayanga* “ne yana” kelimesinin kökü olan “*Ƙayan*” TDDS’nde belirtildiğine göre kitabi dilde *kayan* biçiminde kullanılmaktadır. Ancak bu kelimedeki +*ğ*a yönelme hâli eki, Türkmen ölçünlü dilinde bulunmaz. Zaten divanın birçok yerinde bu ek Türkmen lehçesine uydurularak +A biçiminde yazılmışken burada ilginç biçimde *kayanga* olarak verilmiştir. Mesela Babür divanın Yücel (1995) yayımında geçen *közige*, *vaşlığa*, *işikige* (s. 121) kelimeleri Kürenow’un (2015) yayımında *gözüne*, *vaslına*, *işigine* (s. 9) şeklinde verilmiştir. Özgün metinde geçen *yitkür-*, *hür-* *sivün-* *kutul-* fiilleri de *yetir-*, *üyr-* *söyün-*, *gutul-* biçimlerinde Türkmen lehçesine uygunlaştırılmıştır.

Yukarıda *salmağay* kelimesinin geçtiği beyti Türkiye Türkçesine “Babur (sevgilisi olan) ayı tekrar görünce (ve dolayısıyla gam gecesinden kurtulursa) bu sevincinden dolayı güneşe zerre kadar nazar salmaz ~ salmayacaktır.” şeklinde çevrilebilir. Dolayısıyla buradaki *salmağay* kelimesinin sonundaki *-GAy* eki gelecek veya geniş zaman işlevlerinde yorumlanabilir.

Bilindiği üzere bu ek, tarihî metinlerimizde gelecek ve geniş zaman dışında istek işlevine de sahipti. Hatta günümüz Türkiye Türkçesindeki -A istek ekinin söz konusu ekten geldiği bilinmektedir. Türkmen Türkçesi üzerine yazılmış gramerlerde de bu ekin istek işlevinden söz edilmektedir. Türkmen ölçünlü dilinde bu ekin kullanımıyla ilgili olarak kaynaklardaki birkaç açıklamayı almak istiyoruz. Mesela Esenmedowa (2010, s. 274), *Fiilin Arzu-İstek Çekimi* başlığı altında ilk önce mevcut yaygın diğer çekimini, ardından -GAy biçimbiriminin eski edebiyatta *ikinci şahıs için* kullanıldığını belirterek “diygey sen!” örneğini verir. Öte yandan Erdem (2019, s. 117) bu lehçede istek kipi fonksiyonuna sahip olan asıl ekin [-gay, -gey] > [-ay, -ey] olduğunu ve hâlâ kullanımda olan bu şekildeki basit çekimi ile gramerlerde bulunduğunu belirtmektedir. Yıldırım (2020, s. 351) ise Türkmen Türkçesinde istek kipinin -A ile kurulan basit çekiminin görülmediğini, bu biçimbirimin hikâye çekiminde bulunduğunu söylemektedir. Buran-Alkaya (2011, s. 112) ise ortak çalışmalarının Türkmen Türkçesi bölümünde *İstek Kipi* başlığı altında yalnızca -mAkçI ekinden söz etmektedirler. Gördüğümüz kadarıyla Türkmen dilbilgisi üzerine yapılan yayınlarda -GAy ekinden ya söz edilmemekte yahut edilse bile ekin yalnızca istek işlevi vurgulanmaktadır.

Ulusning ta' n u ta' rîfi maña Bâbür ber-â-berdür

Bu ' âlemde özümni çün yaman yahşydın ötkerdim (Yücel, 1995,s. 135)

Ulusniñ tagn-u tarıpy maña, Babır, barabardır,

Bu âlemde özümni çün yaman-yagşydın ötgerdim (Kürenow, 2015,s. 23)

Türkmen ölçünlü yazı dilinde tamlayan hâli ünsüzle biten tabanlara +Iñ / +Uñ; ünlüyle bitenlere ise +nIñ / +nXñ; belirtme hâli de aynı şekilde ünsüzle biten tabanlara +I / +U; ünlüyle bitenlere +nI / +nU biçimlerinde gelir (Esenmedowa, 2010, s. 115). Ancak yukarıdaki beyitte bu kural dışına çıkılarak *ulusniñ* ve *özümni* kelimelerinde özgün yazım korunmuştur. Hâlbuki Türkmenistan yayımlarında özgün Babür divanında söz konusu hâl eklerinin +nI ve +nXñ biçimlerinde getirildiği kelimeler genel olarak Türkmen yazı diline uydurulmuştur. Mesela Yücel'in (1995) yayımındaki *közimniñ* (s. 127), *özgelerniñ* (s. 133) ve *könglimni*, *ikenimni*, *köngülni* (s. 136) kelimeleri; Kürenow'un (2015) yayımında *gözümüñ* (s. 16), *özgelerin* (s. 21); *könlümi*, *ekenimi*, *köñli* (s. 24) şeklinde yazılmıştır.

Öte yandan yukarıdaki özgün metinde geçen *ötker*- “geçirmek” fiili yerine Türkmenistan yayımında *ötger*- kullanılmıştır. Ancak ilginç olan TDDS'nde fiilin bu değişkesi bulunmaz. Sözlükte bu anlamda *ötür*- fiili vardır.

Sonuç

Klasik Doğu Türkçesine ait metinlerin Türkmenistan’da yapılan yayımlarında görüldüğü gibi metinlere kimi zaman Türkmen lehçesindeki uygun karşılıklar yerleştirilmiş kimi zaman da bu lehçede bulunmayan *erdi* “idi”, *ilig* “el”, *bilig* “bilgi”, *buluş-*; *-GAç*, *-mAyIn*, *-mAy*, *-mİş* vb. kelime veya ekler aynen korunmuştur.

Zaman zaman bu yayımlarda özgün metinden farklı, ancak *Türkmen Diliniñ Düşündürme Sözlüğü*’nde de bulunmayan *geltir-*, *ötger-*, *yığla-* vb. kelimelere de yer verilebilmektedir.

Arapça veya Farsça kelimelerin yazımı değil, günümüz telaffuzları dikkate alınmıştır: *Muştafâ* yerine *Mustapa*; *mi‘râc* yerine *magraç*; *ta‘n u ta‘rif* yerine *tagn-u tarıptı* vb.

Metinlerde eklerin yazımında esasen Türkmen ölçünlü dilindeki biçimler tercih edilmiştir. Ancak belirtme, yönelme, tamlayan hâli yahut sıfat-fiil, zarf-fiil gibi eklerde – en azında Kürenow’un (2015) yayımında – kimi zaman özgün biçime sadık kalındığı görülmektedir: *könglimni*, *kayanga* (s. 48), *özgelerniñ*; *düşgeli* (s. 11), *goymas* (s. 209) vb.

Bütün bunlardan hareketle Türkmenistan’da yayımlanan Klasik Doğu Türkçesi dönemlerine ait metinlerde ikili bir dil kullanıldığı söylenebilir. Bunlarda akademik ve popüler amaçlı yayıncılık birlikte gerçekleştirilmiştir. Yayınların dili ne tam günümüz Türkmen ölçünlü dilini ne de klasik dönemi yansıtmaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere Türkmen sözlü edebiyatında yer alan Klasik Doğu Türkçesi etkisinden dolayı Türkmen halkının dilin bu şekilde kullanılmasına aşına olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla bu metinleri yayımlayanların Türkmen halkının sözlü edebiyatında yaşayan söyleyişleri koruyarak belki klasik metinlerdeki zevki yakalamayı, aynı zamanda metinleri büyük ölçüde günümüz Türkmen Türkçesine uydurarak halkın daha rahat anlamasını sağlamayı hedefledikleri varsayılabilir.

Kısaltmalar ve Kaynakça

Ağca F. (2018). Türkmen Edebiyatı V. Ünite. *Çağdaş Türk Edebiyatları II*. s. 110-136. Eskişehir: AÖF.

Ata, A. (1997). *Nâsırü“d-dîn bin Burhâbü“d-dîn Rabgûzî, Kısasü“l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları), I Giriş-Metin-Tıpkıbasım*. Ankara: TDK.

Azemoun, Y. (2012). Türkmen Şairi Mağtımğulı ve Onun Eserleri Hakkında Bilinmesi Gereken Konular -1. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 60 (1), s. 85-122.

- Beşen Delice, T. (2017). Mahtumkulu'nu Şiirleriyle Tanımak. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 2 (1), s. 81-102.
- Buran, A. – Alkaya, E. (2011). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri I*. Eskişehir: Anadolu Ü.
- Erdem, M. (2019). Türkmen Türkçesinde İstek Eki Temelinde Kurulan Katmerli Birleşik Kipler. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 100-120. <https://doi.org/10.32321/cutad.550659>
- Esenmedowa, Amangül (2010). *Häzirki zaman türkmen dili (Morfologiya) Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw kitaby*. Aşgabat: Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugy.
- Garrıyev, B. (1943). *Şeydayi Gül-Senuber*. Yayına hazırlayan. Baymuhammet Garrıyev. Aşgabat: BTDN.
- Hramow W. M. -Aşyrow A. A. (2004). *Kysasy Rabguzy (Kysasylenbiya)*. I. cilt. Aşgabat: Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkez.
- Kürenow, R. (2005). *Zahyreddin Muhammet Babyr Diwan*. Aşgabat: Miras
- Sağlam, S. (2014). “Mahtumkulu'nun Edebî Şahsiyetinin Oluşumunda Babası Döwletmemmet Azadı'nın Etkisi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* , 3 (2) , 0- . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/teke/issue/12850/155757>.
- TDDS → *Türkmen DiliniňDüşündirişliSözlügi* I (A-Ž) –II (K-Z) (2015-2016). (Ed. G. Kyýasowa, A. Geldimyradow, H. Durdyýew) Aşgabat: Türkmenistanyň Ylymlar Akademiýasy, Magtymguly Adyndaky Dil we Edebiyat İnstituty.
- Tolkun, S. (2008) “Yaşayan Çağatayca veya İki Dilli Özbek Şiiri”, VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı 20-24 Ekim 2008, *Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri 20-25 Ekim 2008*, Ankara. s. 4235-4246.
- Tolkun, S. (2017). “Özbek Kültüründe Mahtumkulu”, *Sosyo Ekonomik Stratejiler V, Türk Dünyası Araştırmaları*, Editörler: Yılmaz Yeşil, Şaban Ertekin, Volkan Yurdadoğ, Sinan Demirtürk, London: IJOPEC, s. 347-370.
- Türkmen, E. (2015). *Türkmen Türkçesinde Zarf-Füller*. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldırım, H. (2017). Türkmen Şairi Zelilî'nin Edebî Kişiliği, Şiirleri ve İmlâ Özellikleri. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*. Cilt 6, sayı 34, s. 1667-1700.
- Yıldırım, H. (2020). *Türkmen Türkçesi Grameri (Ses ve Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK

Yıldırım, T. (2021). *Hüseyin Baykara Dîvânı*. Ankara: TDK

Yücel, B. (1995). *Bâbürdîvânı*. Ankara: TDK.

Extended Abstract

In Turkology, the publication of texts from the Khwarezm and Chagatai periods of Classical Eastern Turkish is one of the most important fields of study. In the publications of these periods in Türkiye and Uzbekistan, there may be differences in the spelling of some words: *deg - dek, ösrük-üsruk, çiçek-çeçak, sokmak - suqmoçet*c. Similar different spellings are more common with loanwords: *nîze - nayza, nümayân - namayon, rûze-ro'za, vîrân-vayron*, etc.

It can be seen that texts from these periods are also published in Turkmenistan. However, should be noted that the language used in these publications differs significantly from the publications of the same texts in Türkiye and Uzbekistan. In the texts, both the Turkish and the loanwords are largely adapted to the current Turkmen standard language: *direlt-* instead of *tirgüz-*, *getir-* instead of *kiltür-*, etc. On the other hand, the original structures of some words such as *yığla-*, *geltir-* have been preserved. A similar situation can also be observed with suffixes. In the same text, there are usages such as *özümi* next to *özümni*, *goymaz* next to *goymas*, etc. The loanwords are rendered completely in accordance with the pronunciation of the Turkmen standard dialect: *Mustapa* instead of *Muştafâ*, *magraç* instead of *mî'râç*, *tagn-u tarıı* instead of *ta'n u ta'rîfi*, etc.

As is well known, Mahtumkulu is considered the founder of the Turkmen written language. Therefore, Mahtumkulu is one of the literary figures who played a part in the formation of Turkmen identity, and even the most important, according to the sources in this field. However, Mahtumkulu's works are not purely Turkmen either. They are influenced by Chagatai Turkish, in which Turkmen also wrote for centuries. On this subject, Azemoun writes: "There are those who believe that Turkmen literature began with Makhtumkulu, based on Makhtumkulu's important contributions to the literature of the people. However, Turkmen literature existed before this poet. The poet, who included Chagatai or Chagatai elements only in a few ghazals written in the *aruz* form and in some of his *khoshuks*, presented simple but deeply meaningful poems by making use of the richness of the folk language with great skill."

On the other hand, as mentioned in various sources by experts, the Turkmen who remained from Turkestan lived and still live in a neighbouring and often mixed state with Turkish communities of Karluk and Kipchak descent. As a result of this neighbourhood and the use of Classical Eastern Turkish as a written language in the past, Turkmen Turkish, although essentially an Oghuz dialect, has some characteristics of Eastern Turkish, in contrast to the Turkish developed in Azerbaijan and Anatolia.

The influence of classical Eastern Turkish on the Turkmen language is perhaps best recognised in the epics of this community. Epics occupy a special place in Turkmen culture, which has a rich tradition of oral literature. One of these is the Gul-Senuber epic by Şeydâyî.

Baymuhammed Garriyev, who prepared the Gul-Senuber dastan of the VIII century Turkmen poet Shaydâyî for publication, states the following about the influence of this work on the people: This epic “Gul-Senuber” by the famous Turkmen poet Shaydâyî, who grew up in the VIII century, is one of the most famous works among the Turkmen people. For this reason, many ghazals from this epic (*Bargıl Ey Canım Balam, Torgay Guş, Gayt İmdi, Men İmdi ...* etc.) are among the folk songs that Turkmen minstrels and Turkmen folk singers still sing today. In this epic, which is so widespread among the Turkmen, there are rare words that do not occur in today’s standard Turkmen language, both in terms of structure and vocabulary, such as *kaydan* “from where”, *bolar sen* “you would be”, *bolgan* “who is”, *gollarıñni* “hands”, *yıglamadı* “did not cry”, *görgeç* “when you see”, *öwürmes men* “I do not turn”, *allaga* “to Allah”, *bende men* “I am a servant”, *öler men* “I die”, *geymegey erdim* “I would not wear”, *açmay* “without opening”, etc. We can see that these words belong to classical Eastern Turkish, which is based on the Karluk group. This situation shows us that the Turkmen are at least familiar with the classical Eastern Turkish expressions.

Occasionally, words such as *geltir- ötger-*, *yıgla-* are used in the texts, which differ from the original text but do not occur in the Türkmen *Diliniñ Düşündirişli Sözlügi*.

The current pronunciation of the Arabic or Persian words was taken into account, not their spelling: *Mustapa* instead of *Muṣṭafā*, *magraç* instead of *mi‘rāç*; *tagn-u tarıpi* instead of *ta‘n u ta‘rifi* etc.

When writing the suffixes in the texts, the forms in the Turkmen standard language were favoured. However, it can be seen that the original form is retained for suffixes such as accusative, dative, genitive or participle and gerundium at least in the study published by the Kürenow in 2005: *könglimni, kayanga, özgeleñni; düşgeli, goymas* etc.

Corresponding equivalents in the Türkmen dialect are sometimes included in the texts. Sometimes, words or morphemes such as *erdi, ilig, bilig, buluş-*; *-GAç, -mAyIn, -mAy, -mIş* that do not exist in this dialect, are retained unchanged.

Based on all this, it can be said that the Turkmen are familiar with the non-Oghuz elements of classical Eastern Turkish. As a result, it can be said that scholars sometimes retain the original pronunciation in the text when publishing texts in Classical Eastern Turkish.

However, this situation ultimately leads to a duality in the language of publications in Turkmenistan.